

КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В КОНЦЕПТОСФЕРІ “КОХАННЯ” АНТИЧНОЇ ЕПІГРАМИ

Чемелюх М. А.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто когнітивно-ономасіологічну реконструкцію інтертекстуальності концептосфери “кохання” на матеріалі давньогрецьких і латинських епіграм. Автор аналізує номінативні одиниці та структури, а також механізми їхньої вербалізації за допомогою інтертекстуальних засобів і механізмів номінації.

Ключові слова: когнітивно-ономасіологічна реконструкція, інтертекстуальність, концептосфера, епіграма, номінативні одиниці, вербалізація.

В статье рассматривается когнитивно-ономасиологическая реконструкция интертекстуальности концептосферы “любовь” на материале древнегреческих и латинских эпиграмм. Автор анализирует номинативные единицы и структуры, а также механизмы их вербализации с помощью интертекстуальных средств и механизмов номинации.

Ключевые слова: когнитивно-ономасиологическая реконструкция, интертекстуальность, концептосфера, эпиграмма, номинативные единицы, вербализация.

The article traces the cognitive-onomasiological reconstruction of the intertextuality of the conceptual sphere “love” on the material of Ancient Greek and Latin epigrams. The author analyses nominative units and structures, and the mechanism of their verbalization with the help of intertextual means and nominative mechanisms.

Key words: cognitive-onomasiological reconstruction, intertextuality, conceptual sphere, epigram, nominative units, verbalization.

В умовах підвищення уваги до когнітивних аспектів дослідження мови виникла нова галузь лінгвістики – когнітивна ономасіологія. Зважаючи на велику актуальність когнітивного підходу до розгляду механізмів номінації, ця дисципліна має кілька відгалужень, які активно розробляються в різних країнах, зокрема Східної Європи. Це наукові школи О. С. Кубрякової, О. О. Селіванової, С. А. Жаботинської, В. І. Теркулова, Н. І. Панасенко, М. М. Полужина тощо, які активно займаються розширенням наукової парадигми нової галузі.

Крізь призму когнітивного сприйняття мови змінилися акценти й у визначенні ономасіологічної структури. Досить часто в центрі когнітивно-ономасіологічних досліджень опинялися виключно композити, проте на сучасному етапі актуальним є аналіз і інших номінатем, особливо у взаємодії з їхнім контекстом. У зв'язку з тим, що досі не існує чіткої думки щодо критеріїв відокремлення композита від інших номінативних одиниць і немає однаковості у визначенні номінатем як об'єкта аналізу [5, с. 11–12], ми вважаємо за доцільне враховувати якомога більше різновидів номінативних структур і механізмів їхнього творення.

Однією з найважливіших функцій ономасіологічних структур є концептуалізуюча функція [2]. Виходячи з ономасіологічної структури, номінатем, що дублюються, реалізують у тексті особливий тип зв'язку з контекстом – ономасіологічне узгодження, тобто дублювання не лише формальних компонентів структури, а й механізму творення номінативної одиниці в тексті [4, с. 185]. Завдяки цьому вербалізується концепт, який є основоположною текстовою категорією, що концентрує “глибинний смисл, згорнуту смисловою структурою тексту, яка є втіленням інтенції та мотиву діяльності автора, результатом яких і є породження тексту” [1, с. 57]. Текстовий концепт також може означати концепт-ідею, з якою інтегруються концепти-образи, культурні, ідеологічні та інші концепти [2].

Інтертекстуальність може виступати як текстотвірна категорія [7, с. 83] і також репрезентувати певний концепт [3, с. 6].

Давньогрецькі та латинські епіграми, як і будь-які інші тексти, є інтертекстами [3, с. 13]. Виходячи із цього, **мета** нашого дослідження – провести когнітивно-ономасіологічну реконструкцію інтертекстуальності в концептосфері “кохання” античної епіграми.

Сучасні дослідження епіграм виконуються в основному на матеріалі європейських зразків жанру – німецької епіграми (Ю. Перлина, О. Несмеянов, М. Новожилов), французької епіграми (О. Осаволук), російської епіграми (А. Рибаківа, І. Леонов, О. Прокопович, Є. Новікова, М. Гіллельсон, І. Мушина). З усіх аспектів мовознавства увага приділяється переважно лінгвостилістичним особливостям жанру. Досліджень, які б ґрунтувалися на засадах інших галузей лінгвістики та стосувалися безпосередньо античної епіграми, немає. На основі цього ми можемо виділити **наукову новизну** нашого дослідження, яка полягає в тому, що в ньому вперше було зроблено спробу когнітивно-ономасіологічного аналізу інтертекстуальності в давньогрецькій та латинській епіграмах.

Матеріалом дослідження давньогрецької епіграми є п'ята книга Палатинської антології (*Επιγράμματα ἑρωτικὰ διαφορίων ποιητῶν* “Еротичні епіграми різних поетів” з *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ* за редакцією W. R. Paton). П'ята книга містить 311 епіграм, яким передує передмова Константина Кефали. Дослідження латинської епіграми здійснювалося на основі приблизно 1500 епіграм із *Epigrammaton libri duodecim* Марка Валерія Марціала (за редакцією W. Heraeus, J. Borovskij), які, на відміну від грецької збірки, не мають чіткої розбивки за тематичною ознакою.

Палатинська антологія – збірка кількох тисяч грецькомовних епіграм еллінських, римських і візантійських поетів, написаних приблизно протягом тисячі років (у нашому дослідженні особливу увагу приділено саме грецьким зразкам жанру). У класифікації прототипових текстів Т. С. Литвиненко, укладеної на основі таких критеріїв, як цільність, (макрорівнева) зв'язність, інтертекстуальність, інтенціональність, спрямованість, сприйманість, ситуативність, завершеність, малий обсяг, подібні тексти віднесені до сфери метонімічно заданої периферії, яка охоплює утворення, структура яких є сукупністю окремих самостійних текстів, об'єднаних їх авторами, отримувачами та дослідниками на основі критеріїв їхньої змістової, комунікативної та функціонально-цільової спільності [3, с. 11–13]. За цими самими критеріями сюди можуть бути віднесені дванадцять книг епіграм Марціала (*Epigrammaton libri duodecim*). Отже, і Палатинська антологія, і книги Марціала є своєрідними макроструктурами, кожний складник яких (будь-яка епіграма) перебуває передусім у синтагматичних інтертекстуальних відношеннях з усіма іншими складниками архітекстуальної системи, і значно менше з інтертекстами поза нею.

Як уже було зазначено, для античної епіграми основним рівнем явища інтертекстуальності є архітекстуальний, тобто жанровий. Монополія саме цього рівня в давньогрецькій епіграмі пояснюється тим, що навіть у період еллізму епіграма, на відміну від інших видів лірики, не була яскраво вираженим авторським текстом. Літературні епіграми походять від реальних написів, які мали прагматичну мету фіксації певних ритуалів; автор у таких текстах не вказувався. Н. О. Чистякова зазначає, що анонімність була закладена в самій природі написів [6, с. 71]. Крім того, Палатинська антологія була укладена через багато століть після смерті більшості своїх авторів, тому атрибуція віршів у ній є здебільшого умовною, а то й довільною, оскільки самі поети майже ніколи не підписували свої вірші в цьому жанрі. Давньогрецькі епіграми були насамперед зразками епіграмагічного жанру і лише потім – творам певних поетів.

Основний концепт-ідея грецьких еротичних епіграм – кохання. Інтертекстуальні компоненти, узгоджуючись певним чином, репрезентують цей концепт на різних рівнях своєї взаємодії. Ми маємо в текстах велику кількість номінативних одиниць і структур, які, дублюючись, формують основний концепт книги, позначаючи її саме як збірку еротичних

епіграм. Найпоширенішим словотвірним компонентом є корінь *φιλ*, який позначає зв'язок із коханням. Він зустрічається в текстах 175 разів. Його функціонування можна простежити в таких варіантах:

1. дієслово *φιλεῖν* “любити” та його граматичні форми, особливо активні дієприкметники;
2. деривати *φιλεῖν* – іменники *φιλία* “любов”, *φίλημα* “поцілунок”, *φιλητής* “коханець”; прикметник *φίλος* “любий”;
3. імена коханих: *Φιλαίνις*, *Ζηνοφίλα*, *Φιλομηλείη*, *Φίλινα*, *Φιλουμένη*, *Φιλίππη*, *Μηνοφίλα*, *Φιλίστιον* та ін.;
4. різноманітні композитні номінативи.

Композитами в давньогрецькій епіграмі найчастіше є двоосновні прикметники двох родових закінчень, причому більшість з них зустрічається лише в Палатинській антології. В основному вони мають позитивне маркування та стосуються таких об'єктів:

- **Кохана / гетера:** *φιλό-σπουδος* “старанна” (46); *φιλ-έραστος* “та, що любить закохуватися” (136, 144, 147, 163); *φιλ-άσωτος* “та, що любить розпусту” (175, 191); *φιλ-ερως* “та, що любить закохуватися” (156, 206).

- **Предмет, який стосується коханої:** *φιλ-εράστριος* “дорогий для закоханих” – ліжко (коїт); *φίλο-πάννυχος* “той, що любить нічне безсоння” – місяць (*σελήνη*); *φιλ-όμβριος* “той, що любить дощ” – нарцис (*νάρκισσος*); *φιλ-όμουσος* “люб'язний музам” – комар (*κόνωψ*).

- **Абстрактне поняття, пов'язане з коханням:** *φιλ-άγρυπνος* “той, що любить не спати, перенезгасимий” – *πόθος* “любов”, *φιλ-έρημος* “той, що любить самотність” – *διαζυγία* “розлука”.

Φιλ як перший компонент композита апелює до основного концепту-ідеї тексту, а другий компонент орієнтований на його безпосередній контекст.

Кохання, що прославляється у грецькій еротичній епіграмі, має виражений фізичний характер. Це підтверджується у текстах високою частотністю дериватів дієслова *ἐράω* “пристрасно кохати”: наприклад, корінь *εραστ* зустрічається 16 разів (в основному у вигляді похідного іменника *εραστής* “палко закоханий”); *ερατ* – двічі.

В епіграмах також спостерігається частотне вживання спорідненої з *ἐράω* лексеми *Ἔρω* “Ерот” – 56 разів, а також іменника *ἔρω* “кохання” (40 разів) і похідних від нього (*φιλ-ερως* “той, що любить закохуватися”, *δυσ-ερως* “нещасно закоханий” – по чотири рази). Лексема *Ἔρω* апелює до міфологічних джерел п'ятої книги, так само як і згадки про матір Ерота – Афродіту.

На позначення цієї богині всіма авторами застосовуються такі номінативні одиниці: *Κύπρις* “Кіприда” (від назви о. Кіпр, де, за легендами, Афродіта з'явилася з морської піни – 55 разів), *Παφίη* “Пафія” (від назви м. Пафос, де був розташований один з найбільших храмів Афродіти – 20 разів), *Κυθήρεια* “Кіферея” (від назви о. Кіфера, де вона народилася із крові статевого органу Кроноса – 9 разів). Ці лексеми концептуально прив'язують богиню до землі та дають змогу ототожнити епіграматичну Афродіту з *Ἀφροδίτη Πάνδημος* – “всенародною” богинею плодючості, низькою Афродітою, про яку, наприклад, згадує Платон у своєму “Бенкеті” (промова Павсанія). Вона, на відміну від високої *Ἀφροδίτη Οὐρανία* (небесної), є втіленням фізичного кохання.

Крім того, кохання у грецькій епіграмі часто порівнюється з вогнем або навіть заміщається цим поняттям. Так, номінативна одиниця *πῦρ* “вогонь” є однією з найчастотніших у текстах – як окремо, так і в складі інших слів. “Любов – вогонь” – одна з концептуальних метафор, поширена в багатьох індоєвропейських культурах [8, с. 113]. Вона пов'язана з фізіологічними

процесами, що супроводжують почуття кохання: людині здається, ніби вона палає від одної думки про об’єкт своєї пристрасті. Ця метафора спостерігалася ще в архаїчній грецькій поезії, наприклад, у Сафо, що вважалася неперевершеною в оспівуванні кохання: *λεπτον δ’ αὐτκα χρω πυρ ὑποδεδρομακεν* “легкий вогник пробігає [по шкірі]”. Полум’я у грецькій епіграмі значно гіперболізується та набуває ще більшої метафоризації: *πῦρ δὲ φέρειν Κύπριδος οὐ δύναμαι* “вогнь Кіпріди знести не могу” (50). Лексема *πῦρ* найчастіше вживається з лексемою *ὄμματα* “очі” (у текстах – коханої), що реактуалізує прецедентне вірування: саме в очах відображається вогнь і через погляд передається закоханому: *τὰ δ’ ὄμματα, Τιμάριον, πῦρ* “очі [твої], Тімаріон, полум’я” (96).

Із вогнем в очах закохані бачать по-іншому предмет свого кохання – він здається прекрасним і подібним до богів. Крім того, подібне прославляння в принципі характерне для епіграматичних текстів, незважаючи на їхню тематику (крім пізніх сатиричних творів, де це прославляння висміюється). Автори грецьких епіграм найчастіше передають ідеалізацію певного об’єкта через вживання великої кількості композитних номінативів. В основному це двоосновні прикметники, в яких присутній семантичний компонент “кохання” (вже згадувані *φιλ., ερατ/εραστ/ερωσ*), але трапляються й інші форманти, зокрема *εὐ* “гарний”. Негативні риси певного об’єкта у процесі номінації також набувають інтенсифікації завдяки залученню до текстів композитивів.

Найчастіше ідеалізації набуває образ гетери як центрального об’єкта епіграми: *ἀντη πρόσθεν ἔην ερατόχροος, εἰαρόμασθος, εὐσφυρος, εὐμῆκης, εὐοφρος, εὐπλόκαμος* “вона раніше була з прекрасним кольором обличчя, з молодими грудьми, з гарними ніжками, висока, з гарними бровами, з красиво заплетеним волоссям” (76); *τὴν καταφλεξίπολιν Σθενελαΐδα* “підпалювачка міст Стенелаїда (у метафоричному значенні: Стенелаїда “підпалювала міста” своїм поглядом)” (2), *τῆς δὲ Ροδόκλειης... ὑρρομέτοπος* “Родоклея... з м’яким чолом” (36), *καὶ ὑαλόεσσα παρειή* “прозора, наче скло, щічка” (48).

Саме кохання та його персоніфікація у вигляді Ерота й Афродіти теж частково є об’єктом ідеалізації, але набагато частіше його характеристика за допомогою композитивів дає змогу передати відтінок гіркоти або навіть ненависті: *πόθον ἀυτόμολον* “норовливе кохання” (22), *ὁ γλυκύπικρος ἔρωσ* “солодко-гірке кохання” (134), *φιλάγρυπνος... πόθος* “любляче не спати кохання” (166); *ἄρσενόπαιδα Κύπριν* “любляча чоловіків Кіпріда” (54); *γλυκύδαυρος Ἐρωσ* “солодкодаруючий Ерот”, *ὁ παῖς γλυκύδακρυς, ἀεὶλαλός φαρετροφόρος* “дитя, що викликає солодкі сльози, завжди балакуче, носить сагайдак” (177), *βροτολογιῶς Ἐρωσ* “гублячий людей Ерот” (180).

Однією з основних ознак жанру античної епіграми є прив’язка до певного предмета. Літературна епіграма зберегла цей прийом написів, прилаштувавши його до своїх потреб. В еротичному субжанрі це виявляється у великій кількості звертань до певного об’єкта, пов’язаного з коханням. Такі звертання часто супроводжуються епітетами-композитами, що допомагають краще розкрити почуття, які намагається передати автор епіграми: *ὦ φιλεράστρια κοίτη* “дороге для закоханих ліжко” (4), *χρυσοφόρος σπατάλη* “багаті золоті прикраси” (27), *θεοεἰκελον ἄνθος* “богоподібна квітка” (62), *φιλοπᾶννυχε... Σελήνη* “любляча нічне безсоння Селена (місяць)” (123), *Ὀξυβόαι κώνωπες* “різко крикливі комарі” (151), *ζηλοτύπους ὀδύνας* “болі від мук ревності” (152), *Ἦδυμελεῖς Μοῦσαι* “солодкоговорячі Музи” (140). Традиція описувати людей або предмети через епітети-композити бере свій початок у найдавніший період грецької літератури. Так, уже в Гомера номінація головних героїв здійснюється за рахунок прикметників-композитивів: *πολύ-μητις, πολυ-μήχανος, πολυ-τροπος* тощо – епітети Одиссея.

Використання композитивів дозволяє глибше розкрити основний концепт тексту. Так, у 78 епіграмі Платон звертається до дівчини: *τῷ μῆλωβάλλω σε: σὺ δ’ εἰ μὲν ἐκούσα φιλεῖς με, // δεξαμένη, τῆς σῆς παρθενίης μετάδος: // εἰ δ’ ἄρ’ ὄμη γίγναιτο νοεῖς, τοῦτ’ αὐτὸ λαβοῦσα // σκέψαι*

τὴν ἄρην ὡς ἀλυοχρόνιος. “Яблуко кидаю тобі: якщо добровільно полюбиш мене, // Прийми, віддавши своє дівоцтво; // Якщо ж так не хочеш, то взявши його, // подумай, що молодість короткочасна”.

Лексема *μῆλον* “яблуко” є аллюзією на міф про суд Париса, який вирішував, кому з богинь віддати яблуко з написом “Найпрекрасніший”. Завдяки цьому фрукт у тексті епіграми набуває ключового значення (як символ особливості прихильності та вибору в коханні) та, з іншого боку, ідентифікує вірш як епіграматичний (прив’язуючи його зміст до предмета-яблука). Ад’ективний композит *ἀλυοχρόνιος* “короткочасний”, який стоїть у самому кінці епіграми, підкреслює основний концепт твору – попередження дівчини про швидку старість у разі її відмови, а в поєднанні з ключовим словом у тексті (яблуко) попередження стає ще більш загрозливим, зважаючи на те, як швидко псуються яблука. Така ситуація-попередження є інтертекстуальною та прецедентною, оскільки мотив швидкої старості та його аломотив швидкої старості прекрасної жінки (найчастіше гетери) є наскрізним для всієї грецької літератури.

Загалом, для епіграми характерне дублювання прецедентних ситуацій, які є інтертекстуальними як по відношенню до всієї грецької літературної творчості (авторської та фольклорної), так і по відношенню до самого еротичного субжанру. Подібні ситуації мають свої маркери у вигляді певних номінативних одиниць. Так, в аналізованому вірші ситуація вибору в коханні ідентифікувалася через лексему *μῆλον* “яблуко”. Проте звичайно маркерів кілька, наприклад, мотив звинувачування жінки в корисливості найчастіше вербалізується в епіграмах за допомогою реактуалізації міфологізованої прецедентної ситуації, тобто порівняння гетер із Данаєю, яку Зевс звабив у вигляді золотого дощу (вірші 31, 33, 34, 217). Маркерами цієї ситуації є такі номінативні одиниці як *Ζεὺς / Κρονίδης / Ὀλύμπιος* “Зевс / Кронід / Олімпієць”, *Δανάη* “Даная”, *χρυσοῦς* “золотий”, наприклад: *ὁ Ζεὺς τὴν Δανάην χρυσοῦ, κἀγὼ δέ σε χρυσοῦ: πλείονα γὰρ δοῦναι τοῦ Διὸς οὐ δύναμαι* “Зевс [взяв] Данаяу золотом, і я тебе золотом: дати більше за Зевса не можу” (34). Подібних інтертекстуальних, як міфологізованих, так і раціональних прецедентних ситуацій зі своїми маркерами в еротичній епіграмі досить багато, наприклад, ситуація самотнього чекання під дверима коханої, виставлення Ерота на продаж, оманливі обіцянки закоханих тощо.

Латинська епіграма найбільше пов’язується з творчістю Марка Валерія Марціала – автора п’ятнадцяти книг, які дійшли до нас у практично повному обсязі. Серед його текстів досить важко виділити любовні епіграми в розумінні давніх греків або навіть сучасних читачів. Ми визначили епіграми 1.57, 2.25, 3.33, 3.54, 3.65, 3.90, 4.22, 4.38, 4.71, 5.68, 6.13, 6.34, 6.40, 9.32, 10.42, 11.19, 11.60, 11.100, 11.104, 12.46/47 як еротичні на основі тематичної та сюжетної подібності з грецькою любовною епіграмою, відносно позитивної маркованості образу коханої / коханого, характерними для античних еротичних віршів стилістичними засобами, а також Я-референції від імені поета; але подібна атрибуція має досить умовний характер. Нами було проаналізовано й інші епіграми, які не можуть бути ідентифіковані як еротичні, однак певним чином належать до концептосфери “кохання”. Найчастіше подібні епіграми стосуються третіх осіб, які мають в основному інтимні сексуальні стосунки, що висвітлюються автором у негативному контексті та висміюються.

Для творчості Марціала є домінуючими дві інтертекстуальні парадигми – архітекстуальна та гіпертекстуальна. Як правило, засоби творення інших рівнів інтертекстуальності використовуються поетом саме для закріплення названих парадигм у своїй творчості.

У багатьох віршах Марціал акцентує увагу на простій мові своїх епіграм, яку він називає *latine loqui* “говорити по-латині” (1 книга, передмова). Марціал виправдовує непристойності у своїх віршах, посилаючись на прецедентні імена Катутла та невідомих нам (але, очевидно, добре відомих давнім римлянам) Марса, Педона, Гетуліка (1 книга, передмова); більше того,

так висловлювався сам імператор Август (у 11.20 зустрічається яскравий приклад мета текстуальності – Марціал повністю цитує вірш Августа, додаючи до нього свій схвальний коментар). Ми виділяємо *latine loqui* в окремий концепт, який є надзвичайно важливим для дослідження мовнокреативної специфіки творів римського епіграматиста. У віршах, де реконструюється цей концепт, спостерігається переважання гіпертекстуальності над архітекстуальністю.

У концептосфері “кохання” Марціала сам концепт “кохання” не є базовим, натомість доміантним стає концепт сексу. У подібних текстах відсутня патетика, стосунки між “маскою автора” та його адресатами здебільшого обмежені лише комунікативною ситуацією (не)бажання поета та (не)згодою його обраниць. Показовою є низька частотність слів *amor* “любов” та *amare* “любити” у текстах еротичних епіграм (особливо порівняно з грецькими текстами), замість цього на позначення потягу до певної особи вживаються номінативні одиниці, що входять до семантичного поля концепту “секс”: *velle* “хотіти”, *malle* “дуже хотіти” та *nolle* “не хотіти”, які можуть по кілька разів дублюватися в одному тексті. Так, у 9.32 на початку перших чотирьох рядків анафорично повторюється сполучення *hanc volo quae / quam* “хочу ту, яка”: *Hanc volo quae facilis, quae palliolata vagatur, // hanc volo quae puero iam dedit ante meo, // hanc volo quam redimit totam denarius alter, // hanc volo quae pariter sufficit una tribus ...*

Відповідь на подібні бажання виражається в так само багаторазово дубльованих опозиційних дієсловах *negare* “відмовляти” та *dare* “давати”.

Наприклад, серія епіграм до Галли:

Das numquam, semper promittis, Galla, roganti: // si semper fallis, iam rogo, Galla, nega. “Ніколи не даєш, хоча завжди обіцяєш, Галло, тому, хто просить: // якщо завжди брешеш, тоді прошу, Галло, відмов” (2.25).

Cum dare non possim quod poscis, Galla, rogantem, // multo simplicius, Galla, negare potes. “Оскільки не можу дати те, що вимагаєш, Галло, // Тобі набагато простіше відмовити, Галло, в тому, що прошу” (3.54).

Vult, non vult dare Galla mihi; nec dicere possum, // quod vult et non vult, quid sibi Galla velit. “Хоче, не хоче давати Галла; не можу сказати, // Що хоче і не хоче, що собі хоче Галла”. (3.90).

Galla, nega: satiatur amor nisi gaudia torquent: // sed noli nimium, Galla, negare diu. “Галло, відмов: вдовольняється кохання і втомлюють радощі, // Але не відмовляй занадто довго, Галло”. (4.38).

Об’єднані однією темою, ці чотири вірші мають однаковий обсяг у два рядки та один віршований розмір (елегійний дистих). Ім’я жінки в усіх епіграмах також повторюється (двічі). Завдяки мінімальному обсягу, відсутності метафор, повторюваним лексемам, автор “із римською простотою” доносить до нас концепт спрощених стосунків, заснованих виключно на сексуальному потязі. Ці самі твори вербалізують явище, відоме як автоінтертекстуальність – інтертекстуальні відношення всередині творчості одного автора. О. О. Селіванова називає такий варіант інтертекстуальністю “в межах індивідуально-авторської парадигматики” [4, с. 199].

Попри декларовану простоту своєї мови, Марціал намагається вкласти в неї якомога більше стилістичних засобів, зокрема ритміко-звукових. У цьому ми також убачаємо своєрідний вияв явища автоінтертекстуальності – автор немовби конкурує сам із собою, намагаючись створити вірш на певну тему, більш досконалий, ніж попередні: *Quaero diu totam, Safroni Rufe, per urbem, // si qua puella neget: nulla puella negat. // Tamquam fas non sit, tamquam sit turpe negare, // tamquam non liceat, nulla puella negat. // Casta igitur nulla est? Sunt castae mille. Quid ergo // casta facit? Non dat, non tamen illa negat.* (4.71)

Весь вірш пронизаний алітераціями (-r- у першому рядку, з третього по шостий рядки повторюються -t-, -s-); у парних рядках спостерігається епіфора (*nulla puella negat / -lla negat*), з третього по шостий рядок зустрічається анафора (*tamquam, casta*). Крім цього, повтори

присутні й у середині рядків. Таким доволі агресивним дублюванням номінативних структур і їхніх компонентів автор яскраво передає стан свого роздратування описаною у вірші ситуацією (жодна дівчина в місті не відмовляє, але і не дає).

Ще одним засобом вербалізації Марціалового концепту *latine loqui* в концептосфері “кохання” є семантична неузгодженість, яка виявляється в паралельному вживанні обценної лексики та прецедентних імен (реальних і міфологічних), які мали стійкі позитивно марковані асоціації у свідомості носіїв античної культури. Так, у вірші 11.104 поет говорить дружині про свої бажання, наводячи приклади з греко-римської історії та міфології: *masturbabantur Phrygii post ostia servi, // Hectoreo quotiens sederat uxor equo...* “Мастурбували за дверима фрігійські раби, // Коли дружина сиділа на Гекторовому коні...” // *Pedicare negas: dabat hoc Cornelia Graccho, // Julia Pompeio, Porcia, Brute, tibi.* // “Забороняєш розбещувати хлопчиків: давала це ж саме Корнелія Гракху, // Юлія Помпею, Порція, Бруте, тобі”.

Уживання обценної лексеми *pedicare* стосовно до героїв римської республіки та лексеми *masturbari* стосовно рабів Андромахи дає змогу автору, з одного боку, актуалізувати концепт *latine loqui*, а з іншого – створити комічний ефект і поглузувати зі старовини, завдяки чому активізується явище гіпертекстуальності. Закінчується епіграма вже згадуваним дієсловом *velle*, яке ідентифікує епіграму як таку, що належить до концептуального простору концепту “секс”.

Для глузування над грецькими еротичними епіграмами Марціал також використовує у своїх епіграмах тип номінації еллінського зразка – надає своїм героям імена з грецьким коренем *φίλ / phil*: *Philaenis, Phileros, Philomusus, Philomelus, Philo, Menophilus* тощо. Проте на відміну від грецьких героїв із подібними іменами персонажі Марціала займаються розпустою або є потворними. В епіграмі 2.33 поєдналися обидві ці характеристики, а також у перших трьох рядках присутні анафора й епіфора: *Cur non basio te, Philaeni? calua es. // Cur non basio te, Philaeni? rufa es. // Cur non basio te, Philaeni? lusca es. // Haec qui basiat, o Philaeni, fellat.* “Чому не цілую тебе, Філено? Ти лисувата. // Чому не цілую тебе, Філено? Ти руда. // Чому не цілую тебе, Філено? Ти одноока. // Таке, хто цілує, о Філено, смокче”.

Подібна дегероїзація характерна не лише для носіїв грецьких імен, а й загалом для більшості персонажів Марціала, які потрапляють до його концептосфери “кохання”. Таким чином автор гіпертекстуально переосмислює традиції грецької еротичної епіграми. Але водночас актуалізуються зовсім інші архітекстуальні зв'язки – суто римські. До нашого часу збереглася збірка анонімних формально близьких до епіграм віршів *Carmina Priapeia*, присвячена богу плодючості Пріапу та його суто сексуальним функціям (пор. з грецькою епіграмою, де Пріап також має функції охоронця портів і садів; у Римі садовий локус Пріапа має формальне значення). Архітекстуальний зв'язок Марціала із цією епіграматичною традицією не викликає сумнівів, навіть якщо сам автор не брав участі в укладанні вказаної збірки. В її основі знаходився культ бога Пріапа, який на римському ґрунті набув виражено сексуального характеру, та народні свята з фалічною символікою (Сатурналії, Луперкалії, Флоралії тощо).

У віршах Марціала відсутні композити та інші номінативні структури, які б давали змогу глибше розкрити образи героїв епіграм, натомість за допомогою різних номінативних одиниць і структур вказується факт участі людини в певній сексуальній діяльності. Характеристика персонажів може вербалізуватися за допомогою таких лексем:

- дієслова із семантикою різних видів сексуальної активності: *futuere, pedicare, irrumare, masturbari, moechorari, fellare, lingere, basiare, pungere* та ін.;
- віддієслівні іменники з агентивним компонентом: *meretrix, amatrix, fututor, pedicator, fellator* та ін.;
- іменники на позначення статевих органів: *mentula, cunnum, anus, natis, penis* та ін.;
- іменники грецького походження з агентивним значенням: *moecha, cinaedus, pedico* та ін.

Розглянемо епіграму 3.85: *Subdola famosae moneo fuge retia moechae, // leuior o conchis, Galle, Cytheriacis. // Confidis natibus? Non est pedico maritus; // quae faciat duo sunt: irrumat aut futuit.*

У цьому вірші Марціала можна виділити трьох осіб: дружину, яка характеризується номінативною сполукою *famosa moecha* “відома розпусниця” (*moecha* – іменник грецького походження та прикметник *famosa* “відома”, що підсилює інтенсивність діяльності особи, позначуваної іменником); Галла, який характеризується порівнянням *leuior conchis Cytheriacis* “гладкіший за мушлі з Кіфери” (компаративна номінативна структура вказує на відсутність чоловічого органу в цього персонажа, так само як і його прецедентне ім’я – галлами називали осклоплених жерців Кібели), та чоловіка, який *non est pedico* “не розбещує хлопчиків”, а *irrumat aut futuit* – займається тими видами розпусти, які можливі лише з жінками (*pedico* – іменник грецького походження, *irrumat, futuit* – дієслова на позначення певної сексуальної активності).

Отже, когнітивно-ономасіологічний аспект наразі є одним із найактуальніших у дослідженні художніх текстів, зокрема античних епіграм. Основна увага в такому контексті концентрується довкола явища ономасіологічної узгодженості, яка визначається як дублювання компонентів номінативних структур і механізмів їхнього творення. Поєднуючись певним чином, вони формують основний концепт-ідею твору, що може інтегруватися з додатковими концептами. Об’єктом когнітивно-ономасіологічного аналізу також може бути явище інтертекстуальності на різних рівнях його функціонування, що може виявляти себе, зокрема, у вербалізованих номінативних одиницях і структурах.

У давньогрецькій епіграмі домінантним класом явища інтертекстуальності є архітекстуальний, а основний концепт-ідея “кохання” досліджуваної концептосфери вербалізується в текстах за допомогою таких інтертекстуальних засобів і механізмів номінації: дублювання словотвірних компонентів і номінацем із семантикою основного концепту тексту, алюзії на прецедентні імена та ситуації (міфологізовані та раціональні), концептуальні метафори, продукування композитних номінацем для номінації складників концептосфери “кохання”.

У латинській епіграмі домінантними рівнями інтертекстуальності є архітекстуальний і гіпертекстуальний, крім того, для авторського стилю Марціала також характерне явище автоінтертекстуальності. Основним концептом-ідеєю досліджуваної концептосфери є інтегровані концепти “секс” та *latine loqui*. На вербальному рівні вони об’єктивізуються завдяки таким інтертекстуальним засобам і механізмам номінації: дублювання номінативних одиниць, які є характерними для семантичного поля певного концепту, ритміко-звукові засоби (алітерація, асонанс), повтори (анафора, епіфора), семантична неузгодженість (обсценні номінативні одиниці + прецедентні імена позитивного маркування), широке вживання обсценних номінативних одиниць у характеристиці персонажів, відсутність композитних номінацем.

Література

1. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.05 / Кагановська Олена Марківна. – К., 2003. – 502 с.
2. Кресан О. Я. Функції композитної ономасіологічної структури в англійській художній прозі : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Кресан Олена Ярославівна. – Одеса, 2001. – 24 с.
3. Литвиненко Т. Е. Интертекст и его лингвистические основы (на материале латиноамериканских художественных текстов) : автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.05; 10.02.19 / Литвиненко Татьяна Евгеньевна. – Иркутск, 2008. – 22 с.
4. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология / Елена Александровна Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
5. Теркулов В. І. Композити російської мови в ономасіологічному аспекті : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.02 / Теркулов В’ячеслав Ісайович. – К. : 2008. – 40 с.

6. Чистякова Н. А. Греческая эпиграмма VIII–III вв. до н. э. / Наталья Александровна Чистякова. – М. : Изд-во ленинградского ун-та, 1983. – 216 с.
7. Чорновол-Ткаченко Р. С. Теорія інтертекстуальності: цілі, завдання, методи // Вісник СумДУ. – 2006. – № 11 (95). – Том. 2. – С. 82–87.
8. Шахбаз С. А. С. Концептуальные метафоры, связанные с понятием “любовь”, в английской и русской поэзии // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / [отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов]. – М. : МАКС Пресс, 2009. – Вып. 39. – С. 101–117.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. M. Valerii Martialis Epigrammaton libri / recognovit W. Heraeus // Режим доступу до ресурсу : <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0506>
10. The Greek Anthology with an English translation by W.R. Paton in five volumes. – London : William Heinemann, New York : G. P. Putnam's sons, 1916. – V. I. – 500 p.